

Актуальні проблеми рейтингового оцінювання діяльності банків в Україні

Богдан Іванович Пшик,
завідувач кафедри фінансів
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
доктор економічних наук, професор

Анотація. Аналізується рейтингова оцінка діяльності комерційних банків як важливого чинника розвитку банківської системи України в цілому. Розглянуто різні конкретні методики обчислення рейтингу банку як класичні, які використовуються комерційними банками в щоденній практиці, виявлено їхні переваги і недоліки.

Ключові слова: банк, рейтинг, рейтингова оцінка діяльності банків.

Постановка проблеми. Розвиток і функціонування банківської системи України сьогодні відбувається в умовах глобалізаційних процесів, розширення форм міжнародної співпраці, мінливої загальноекономічної та політичної ситуації, що безпосередньо впливає на стабільність банківських установ і результати їх діяльності. Тому подальший розвиток комерційних банків ставить перед їхнім керівництвом і персоналом принципово нові вимоги, спрямовані на обґрунтоване та професійне управління, яке спирається на результати відповідних аналітичних досліджень та розрахунків, на базі яких існує можливість рейтингового оцінювання поточного й майбутнього стану банку, його потенційних можливостей, сильних і слабких сторін тощо.

Більше того, ця проблема підсилюється й тим, що підвищення ефективності банківської діяльності в Україні, забезпечення надійності функціонування банків, підвищення рівня довіри до них з боку різноманітних економічних суб'єктів є одними з пріоритетних завдань системи державного регулювання, виконання яких забезпечує Національний банк України. Однією з його функцій є банківський нагляд, у процесі якого здійснюється різноманітний інструментарій з метою дистанційного моніторингу та оперативного виявлення проблем у діяльності банків, що базується на рейтинговому оцінюванні.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти аналізу надійності та ефективності банків досліджені такими зарубіжними вченими: як І. Ансоф, В. Кромонів, В. Новикова, П. Роуз, Д. Пліон, Дж. Сінкі, Є. Четиркін, П. Чумачов, А. Шматов та ін.

Слід зазначити, що здобутки зарубіжної науки з банківського аналізу можуть бути використані в Україні переважно на рівні ідей, оскільки вони спираються на законодавчу базу та економічні реалії своїх країн, на існування стабільної банківської системи та розгалуженої інфраструктури фінансового ринку, на рівний і вільний доступ усіх банків до світових ринків, що, у свою чергу, передбачає необхідність проведення спеціальних досліджень.

Досліджувана тема є недостатньо опрацьованою у вітчизняній економічній літературі. Розгляд банківських рейтингових систем представлений у наукових розробках В. Вігліньського, Е. Галицької, С. Герасименка, А. Головача, А. Єриної, В. Захожай, Р. Набока, І. Па-

расій-Вергуненко, О. Пернарівського, К. Раєвського, Л. Свистун-Золотаренко, В. Швеця та ін.

Сучасні методики рейтингування банків є не достатньо проаналізованими та систематизованими. У науковій літературі трапляється порівняльний аналіз методик переважно російських авторів. Однак більшість методик рейтингової оцінки діяльності банків були розроблені понад десять років тому, а тому виникає об'єктивна необхідність переглянути основні їхні елементи, а також суперечності, які виникають у процесі рейтингування діяльності банків.

Метою статті є виявлення основних проблем рейтингування банків в Україні та пошук можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Рейтинг визнано у світі як інструмент, призначений для порівняльного аналізу динамічно розвинених систем. Рейтинг банків комплексно характеризує їхню діяльність і встановлює узагальнену оцінку фінансового стану за стандартизованим набором показників. Існують полярні точки зору на спрямованість рейтингів: деякі автори вважають, що «рейтингова оцінка банку не може слугувати мірилом фінансової стійкості банків, ...а лише показує позицію банку в загальній сукупності банків» [1, с. 145]. У той же час інші автори зазначають, що «визначення рейтингу полягає не в тому, щоб розставити банки в шеренгу «за зростом», а в об'єктивній оцінці стану як великого, так і малого банку». У будь-якому разі рейтинг надійності – «обличчя банку на міжнародних і внутрішніх ринках» [2, с. 246].

Адже банкрутство низки банків гостро ставить питання про необхідність усебічної оцінки їхнього стану з метою уникнення ризику втрати коштів їхніми клієнтами, вирішення важливого для органів банківського нагляду завдання раннього попередження кризових явищ у банківській системі та запобігання втраті коштів клієнтами банку. На жаль, обсяг даних, які містяться в засобах масової інформації у формі численних таблиць з окремими показниками діяльності банків (власний капітал, зобов'язання банку, активи, кредитний портфель та ін.), не дозволяє об'єктивно оцінити фінансовий стан того чи іншого банку. Одним із варіантів аналізу, що дає можливість узагальнити наявну інформацію й отримати комплексну оцінку діяльності банків, є побудова рейтингових оцінок.

Аналіз діяльності банків з використанням рейтингу дозволяє всебічно оцінити такі важливі складові успішної діяльності комерційних банків, як рівень надійності та ефективності роботи з урахуванням тенденцій розвитку.

Виникнення моделей рейтингового оцінювання також обумовлене бажанням учасників фінансового ринку знати оцінку діяльності інших учасників – партнерів, конкурентів чи нейтральних осіб, аби орієнтуватися на них і визначати перспективні напрями свого розвитку. Також рейтингова оцінка діяльності банків є одним із невід’ємних елементів у системі управління ризиком.

В Україні за допомогою рейтингів здійснюється оцінка надійності й ефективності банківських установ, а також оцінка їхньої кредитоспроможності. Надійність комерційних банків – це динамічна стійкість до змін на фінансовому ринку, яка складається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Ефективність банківської установи – це результативність економічної діяльності, яка виражається в реалізації економічних програм і заходів та характеризується відношенням отриманого ефекту до витрат ресурсів на досягнення цього ефекту. Безумовно, рейтинговий аналіз

не може гарантовано визначити абсолютну надійність чи ефективність банківської установи. Непередбачуваність економіки, нестабільна політична ситуація спричиняють прямиий вплив на банківську систему, проте їх неможливо спрогнозувати. Тому жодна рейтингова методика не є універсальною і не існує єдиного обґрунтованого підходу до побудови рейтингової системи оцінювання діяльності комерційних банків України.

На сьогодні існують різні рейтингові методики оцінки надійності банку. Так, у науковій літературі було приділено багато уваги рейтинговій оцінці банків за показниками опублікованої фінансової звітності (методики В. С. Кромонава, О. Б. Ширинської, ІЦ «Рейтинг», «Комерсант»). Кожне рейтингове агентство має також свою закриту методику. Згідно з Концепцією про створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб’єктів господарювання [3] спеціалістами Центру наукових досліджень НБУ була розроблена методика оцінки надійності банку (автори Р. Набок і А. Набок).

Розглянемо різні методики оцінки надійності банку і порівняємо їх за повнотою набору показників, використовуваних при отриманні рейтингу (табл.).

Таблиця

Порівняльний аналіз методик оцінювання діяльності банків

Групи показників		Рейтингові методики							
		коефіцієнтно-вагові					бальні		
		В. С. Кромонава	О. Б. Ширинської	«Комерсант»	«Експерт-Україна»	ІЦ «Рейтинг»	«Кредит-рейтинг»	CAMELS	Центр наукових досліджень
Капітал		+	+	+	+	+	+	+	+
Якість активів	Прострочені доходи	-	-	-	-	-	+	+	+
	Прострочені кредити	-	+	+	-	+	+	+	+
	Структура активів	-	+	+	+	+	+	-	+
Рентабельність		-	+	-	+	+	+	+	+
Ліквідність		+	+	+	+	+	+	+	+
Виконання нормативів		x	x	x	x	+	+	-	+
Ризики	Ліквідності	+	+	+	+	+	+	+	+
	Кредитний	-	+	-	-	+	+	-	+
	Процентний	x	x	x	x	-	+	-	+
	Валютний	x	x	x	x	+	+	+	+
	Інші ризики	x	x	x	x	-	+	+	+
Показники росту		-	-	-	-	-	-	-	-
Менеджмент		x	x	x	x	-	+	+	+
Стратегія розвитку		x	x	x	x	x	+	-	-
Клієнтська база		-	-	-	-	+	+	-	-
Бонуси		-	-	+	+	+	+	-	+

Примітки: «+» – наявність критерію; «-» – відсутність критерію; «x» – не передбачено у зв’язку з типом методики чи відсутністю необхідної інформації.

Неоднозначні причини банкрутства банків, котрі ще напередодні світової фінансової кризи мали високі кредитні рейтинги, зумовлюють нову хвилю до-

сліджень у сфері рейтингового оцінювання діяльності банків. Більшість науковців критикують наявні відкриті рейтингові моделі оцінки діяльності банків у

двох напрямках: значення вагових коефіцієнтів, котрі враховуються для розрахунку інтегрального показника, і системи параметричних показників.

Постійна зміна зовнішнього середовища функціонування банків викликає необхідність перерахунку вагових коефіцієнтів рейтингових методик, оскільки негнучкість до змін кон'юнктури ринку призводить до поступової втрати адекватності результатів оцінки за такою методикою. Цю проблему висвітлюють у своїх роботах низка учених [4–6], котрі вважають за необхідне узгоджувати питому вагу показників рейтингової моделі оцінки діяльності банку зі змінами в банківській системі через застосування методу дисперсій, методу визначників або комплексного методу. Найбільше критики за розрахунок вагових коефіцієнтів зазнала рейтингова модель В. Кромонава, котру й досі банки використовують як основу для побудови власних рейтингових методик оцінки банків-контрагентів.

Проблема оптимізації системи параметричних показників пов'язана також із невідповідністю їхньої поточної ситуації на ринку, негнучкістю до змін у зовнішньому середовищі та їх взаємною кореляцією. Результати досліджень учених підтвердили той факт, що значна кількість показників рейтингових моделей є незначущими, що пов'язано із їхньою взаємною кореляцією, а отже, достатньо обмежитися використанням одного показника замість кількох [7; 8]. Так, відкрити методику рейтингового оцінювання Euromoney піддають критиці за одночасне використання показників величини балансових активів та капіталу і розрахунку коефіцієнтів прибутковості активів та капіталу. Рейтингову методику В. Кромонава критикують за використання лише одного напрямку оцінювання – надійності банку, – й ігнорування інших. Більш досконалими щодо системи параметричних показників є такі методики, як CAMELS, методика Аналітичного центру фінансової інформації (АЦФІ). Однак ці методики передбачають використання інформації, що становить банківську таємницю, існування потужної системи опрацювання інформації та ведення постійного спостереження за об'єктами аналізу. На основі аналізу наукових публікацій пропонуємо схему вдосконалення методик рейтингового оцінювання діяльності банків.

В економічній літературі з цієї тематики на основі вітчизняного і зарубіжного досвіду також визначаються найбільш значущі показники, котрі не корелюють між собою. Так, рекомендують використовувати показники достатності капіталу, якості активів, показники ліквідності, ділової активності та прибутковості [5; 6].

Наявні рейтингові системи оцінювання діяльності комерційних банків – закордонні і вітчизняні – мають певні недоліки, до яких можна віднести недосконалість інформаційної бази, відсутність оперативності в наданні рейтингової інформації та диференціації категорій користувачів. До основних переваг варто віднести наявність державних і недержавних рейтингових методик, комплексність оцінки надійності й ефективності діяльності банків, використання дистанційного спостереження, сприяння більшій прозорості банківської системи, наочність результатів рей-

тингового оцінювання, можливість прийняття виважених управлінських рішень.

Для того, щоб банківський рейтинг дійсно задовольняв інформаційні потреби споживачів такої інформації, він повинен відповідати, на наш погляд, чотирьом вимогам:

- інформація про діяльність банку, на базі якої визначається його рейтинг, повинна бути об'єктивною;
- методика визначення рейтингової оцінки повинна бути науково обґрунтованою;
- рейтингова інформація повинна бути доступною широкому колу споживачів цієї інформації;
- визначення банківського рейтингу за певною методикою повинне бути періодичним (щомісячним, щотижневим, щоденним).

Існує низка суперечностей, пов'язаних із використанням рейтингових систем оцінювання діяльності банків. Наприклад, з одного боку, результати такого оцінювання повинні бути відкриті громадськості, оскільки принципом побудови економічної системи в Україні постулюється прозорість, проте, з іншого боку, публікація рейтингів у ситуації, коли банк переживає певні труднощі, які загалом не призводять до серйозних наслідків, може привести до паніки вкладників цього банку та масового відпливу депозитів, що значно погіршить фінансовий стан банку. По-друге, оцінювання банківської діяльності має ґрунтуватися не лише на кількісних, а й на якісних показниках, що унеможливує аналіз без експертних оцінок, які, з іншого боку, мають суб'єктивний характер і тому можуть бути хибними. По-третє, рейтингове оцінювання здебільшого здійснюється дистанційним способом, а дистанційний аналіз також може призвести до помилкових висновків.

За словами Р. Портера, «в органах банківського нагляду США вважається прописною істиною, що реальну якість активів можна оцінити виключно в ході інспекційної перевірки на місці, тому що кожний кредит має аналізуватися індивідуально». З іншого боку, складання рейтингу не дистанційним, а інспекторським методом потребує наявності великого штату кваліфікованих працівників, що найчастіше українські рейтингові агентства не можуть собі дозволити.

Усунути проблеми рейтингових методик можна кількома шляхами, виходячи з причин їх виникнення. Так, наприклад, неадекватність рейтингової методики поточної ситуації на ринку усувається шляхом застосування методів аналізу (кореляційно-регресійний аналіз, метод дисперсії тощо). Аналізуючи кращий досвід вітчизняних і зарубіжних учених у сфері рейтингового оцінювання діяльності банків, можна обрати найбільш прийнятні шляхи розв'язання зазначених проблем.

Перевірка фінансової звітності банку на предмет достовірності повинна ґрунтуватися на тих схемах, за допомогою яких відбувається її фальсифікація. Перш за все, варто приділити увагу обов'язковим нормативам ліквідності, які повинні корелювати з іншими показниками балансу. Ознакою фальсифікації звітності може бути істотне відхилення цих співвідношень від їхніх емпіричних значень. Необхідно детально проаналізувати

показник поточної ліквідності, тобто обсяг грошових коштів, які мають надійти і піти з рахунків банку в найближчі 30 днів. Якщо аналіз звітності за дві суміжні дати показує суттєві розбіжності в цих показниках, то має місце фальсифікація даних. Свідченням фальсифікації може також виступати невідповідність за оборотами коштів на кореспондентському рахунку центрального банку і обсягами активних та пасивних операцій, податкових платежів, неузгодженість активних і пасивних статей балансу за термінами тощо. На стадії збору інформації про устанovu банку всі ці фактори повинні бути належним чином проаналізовані та прийняті до уваги, оскільки протилежна ситуація може призвести до завищеного показника рейтингу.

Ураховуючи те, що в Україні немає достатньо мірою теоретично обґрунтованої методики аналізу банківської діяльності щодо забезпечення комплексного оцінювання банківських установ на основі рейтингу, тому підбір системи показників повинен урахувати основні напрями діяльності банку: адекватність капіталу і його достатність для захисту від ризиків кредиторів і вкладників банку, рівень фінансового левериджу, надійність, платоспроможність, ліквідність, персонал щодо забезпечення інтегрованого управління активами і пасивами.

Формування необхідної сукупності коефіцієнтів має відбуватися на підставі кореляційного аналізу шляхом визначення ступеня зв'язку між двома (парна кореляція) або кількома (множинна кореляція) випадковими величинами. Наступним етапом за такого підходу може бути регресійний аналіз найбільш значимих критеріїв, що дозволить привласнити цими показниками вагові коефіцієнти і привести функцію розрахунку інтегрального показника рейтингу банку в належний вигляд.

Тому вдосконалення рейтингових методик оцінювання діяльності банків повинно здійснюватися, виходячи з такої послідовності: визначити сукупність показників, які найчастіше трапляються в методиках рейтингового оцінювання діяльності банку; виділити найбільш значимі показники, які слід використовувати в рейтингових методиках, на підставі кореляційного аналізу; розробити систему якісних показників рейтингової методики; розробити концепцію загального вигляду інтегрального показника рейтингу на підставі аналізу кількісних і якісних критеріїв.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що рейтингове оцінювання банківської діяльності є необхідною передумовою прозорості фінансового ринку країни. Рейтинги банків є індикаторами їх надійності та ефективності для потенційних вкладників, інвесторів, банків-партнерів тощо, крім того, вони є підґрунтям державного банківського нагляду. Безумовно, доцільно розрізняти рейтинги банків для професійних потреб, розраховані на професіоналів, і рейтинги, відкриті для широкого загалу. Потрібно розвивати національну мережу рейтингових агентств, удосконалювати як методики обчислення рейтингів, які б вимірювали і поточний, і прогнозований майбутній стан банків, так і кваліфікацію фахівців. Також треба вдосконалювати нормативно-правову базу, щоб мінімізувати можливість подання неправдивої інформації банками та уникнути фальсифікованих рейтингів. На сьогодні існує багато недоліків рейтингової системи оцінювання, вона потребує універсальності критеріїв та загального вдосконалення, проте, безумовно, наявність рейтингових оцінок банків є важливим чинником розвитку банківської системи України.

Список використаних джерел

1. Батковський В. А. Рейтингова оцінка діяльності банків / В. А. Батковський // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 145–150.
2. Пасічник І. В. Рейтингова оцінка комерційного банку як індикатор його надійності та ефективності / І. В. Пасічник // Коммунальное хозяйство города. – К. : Техніка, 2005. – Вып. 62. – С. 245–255. – (Серия : Экономические науки).
3. О принятии Концепции о создании системы рейтинговой оценки регионов, отраслей национальной экономики, субъектов хозяйствования : Распоряжение КМУ от 01.04.2004 № 208-р // Официальный вестник Украины. – 2004. – № 14. – С. 77–84.
4. Фалюта А. В. Удосконалення рейтингового оцінювання банків / А. В. Фалюта // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : зб. тез доп. VII Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 травня 2012 р.) / ДВНЗ «УАБС НБУ». – Суми, 2012. – Т. 1. – С. 102–104.
5. Савченко Т. Г. Публічна система комплексної оцінки діяльності банків як інструмент підвищення якості інформації про банки / Т. Савченко // Вісник Нац. банку України. – 2006. – № 10. – С. 40–45.
6. Майба В. В. Рейтингове оцінювання фінансової стійкості комерційних банків / В. В. Майба // Ефективна економіка. – 2010. – № 5. – С. 48–65.
7. Каширіна О. Рейтингова система оцінки фінансової стабільності банків з іноземним капіталом як інструмент підвищення надійності банківської системи / О. Каширіна, В. Фурсова // Вісник НБУ. – 2011. – № 9. – С. 33–41.
8. Коваленко В. В. Методологія оцінки фінансової стійкості комерційного банку / В. В. Коваленко, А. О. Сидоренко // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – 2009. – № 2.

Summary. Analyzed grade is of commercial banks as an important factor in the development of the banking system of Ukraine as a whole. Various specific methods of calculating the rating of the bank as a classic, used by commercial banks in daily practice, found their advantages and disadvantages.

Keywords: bank, ranking, rating valuation of banks.